

МОДЕРНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ

Визначено мету та результати модернізації економіки України, уточнено поняття “ефективність економіки”, окреслено основні тенденції та напрямки модернізації національної економіки

Постановка проблеми. Глобалізація являє собою сучасний, якісно особливий етап інтернаціоналізації світової економіки, обумовлений переходом провідних світових держав до стадії постіндустріального розвитку. Це означає, що країни, які знаходяться на індустріальній і тим більш – на доіндустріальній стадії розвитку, не можуть в необхідному для них обсязі претендувати на доступ до основних економічних благ, які розподіляються через світовий ринок. Таким чином, необхідною умовою для отримання країною високого місця у світовій ієрархії та відповідно, для отримання частини світового доходу стає постіндустріальний прорив, якій ґрунтується на модернізації її економіки. Забезпечення такого модернізаційного прориву принципово актуальне для України, перед якою стоїть задача інтеграції в світовий ринок як повноцінного партнера провідних держав. Це завдання ускладнюється низкою проблем, які накопичилися як за роки функціонування командно-адміністративної системи, так і за роки ліберально-економічних реформ.

Мета дослідження. Метою даного дослідження є визначення основних напрямків модернізації економіки України, які можуть забезпечити ефективну інтеграцію нашої країни в світову економічну систему.

Аналіз останніх досліджень. Вивченню і аналізу умов і можливостей модернізації економіки України та переходу її на інноваційну модель розвитку присвячені роботи вітчизняних вчених-економістів: Александрової В.П., Бажала Ю.М., Геєця В.М., Ілляшенка С.М., Квасюка Б.Є., Раєвської О.В.,

Семиноженка В.П., Федулової Л.І. та ін. [1, 2, 3, 4, 5]. Але у вивченні проблем модернізації економіки найбільша увага приділяється інноваційно-технологічній стороні проблеми, у той час як модернізація, яка обумовлює постіндустріальний прорив, представляє собою комплексне поняття, яке включає не тільки технологічний, але й економічний, соціальний, політичний, інституційний і ряд інших аспектів.

Викладення основного матеріалу. Глобалізація світової економіки представляє собою процес становлення нового економічного середовища і економічної системи світового масштабу в рамках якісної зміни процесів інтернаціоналізації виробництва, які обумовлюють формування постіндустріальних тенденцій в найбільш розвинутих країнах з досягнутим високим рівнем виробничих технологій і людських знань. Економічна сутність постіндустріалізації виражається в принциповій зміні способів виробництва та їх структури, стрімкому технологічному розвитку, що веде до перетворенню як продуктивних сил суспільства, так і соціально-економічних відносин. При цьому постіндустріалізація країни неможлива, якщо вона не розвинута як індустріальна країна.

Для України, яка пережила глибоку системну кризу та інтегрується в світовий ринок з ослабленим економічним потенціалом, цей процес пов'язаний з низкою негативних обставин, які можуть спричинити втрату країною економічної та політичної незалежності. Виходом з цієї ситуації є якісна і органічна модернізація економіки,

соціальної сфери та інституційного середовища, яка неможлива без розробки та проведення певної політики спільними зусиллями держави, наукової та підприємницької еліти.

Модернізація представляє собою кумулятивний, поступовий, прогресивний процес політичного, економічного, соціального і культурно-психологічного розвитку, здатний забезпечити постіндустріальний прорив. Модернізація здійснюється в рамках системної трансформації, але поняття трансформація (як і поняття розвиток) має більш широкий і невизначений зміст, оскільки може включати в себе як модернізацію, так і її протилежність, контрмодернізацію, пов'язану з досягненням негативних результатів в економічній і соціальній сферах. Трансформаційний процес в Україні першого десятиліття незалежності виявився багато у чому пов'язаний саме з такими результатами. Метою модернізації економіки України є побудова ефективної ринкової економіки, адже наявність в нашій країні саме ринкової економіки вже визнана світовою спільнотою. Однак, на нашу думку, необхідно уточнити поняття ефективність економіки, яка сьогодні розуміється як просто висока продуктивність або співвідношення виробленого продукту і витрат на його виробництво.

По-перше, при визначенні ефективності необхідно враховувати соціальний аспект. Технічно виробництво може бути високо рентабельним при низькому рівні заробітної плати. Можливо також мати в країні обмежену групу сучасних високопродуктивних підприємств, які можуть забезпечити своїм робітникам високий рівень добробуту, і одночасно створити ситуацію, коли для більшості населення немає а ні роботи, а ні шансів її отримати.

По-друге, якщо ефективність розуміти лише як відношення випуску до витрат, ефективною можна назвати і радянську планову економіку. Якщо при високих обсягах отриманого прибутку економіка не розвивається, не підвищується її технічний

рівень, не відбувається диверсифікації та адаптації до умов, що змінюються, а конкурентоспроможність підтримується за рахунок, наприклад, низької вартості робочої сили, то наскільки такий тип господарювання є ефективним?

По-третє, важливо на скільки вільна людина, яка зайнята в цій економіці, адже свобода, правова і мінімально необхідна соціальна захищеність є умовою реалізації величезних ресурсів, закладених в природній людській потребі до самореалізації.

Виходячи з вище викладеного, можна зробити висновок, що економічне зростання можливе без економічного розвитку, що і спостерігається в Україні за останні роки. Тому результатом успішної модернізації є побудова соціально ефективної економіки, яка має бути:

- динамічною і здатною до саморозвитку;
- здатна залучити до плідної праці суспільство в цілому, а не тільки один його прошарок або населення окремих регіонів чи мегаполісів;
- забезпечує ефективне використання всіх виробничих ресурсів суспільства (у тому числі та передусім людські ресурси), а не тільки якусь їх частину;
- забезпечує реалізацію інтелектуального потенціалу країни через розвиток науки та освіти та його необхідність для економіки;
- ґрунтується на сучасних суспільних відносинах.

Перед Україною стоїть задача здійснити високотехнологічну модернізацію всіх галузей національної економіки, перейти до інноваційної моделі розвитку.

У даний час можна виділити три головні типи моделей науково-інноваційного розвитку промислово розвинених країн:

- 1) країни, орієнтовані на лідерство в науці, реалізацію великомасштабних цільових проектів, що охоплюють усі стадії науково-виробничого циклу, як правило, зі значною часткою науково-інноваційного потенціалу в оборонному секторі (США, Англія, Франція);
- 2) країни, орієнтовані на поширення нововведень, створення сприятливого

інноваційного середовища, раціоналізацію всієї структури економіки (Німеччина, Швеція, Швейцарія);

3) країни, що стимулюють нововведення шляхом розвитку інноваційної інфраструктури, забезпечення сприйнятливості до досягнень світового науково-технічного прогресу, координації дій різних секторів в області науки і техніки.

Необхідно відзначити той факт, що популярність інноваційної моделі розвитку як на макро-, так і на мікрорівні обґрунтована дуже значним впливом науково-технічного прогресу й особливостей інформаційного етапу постіндустріального суспільства на функціонування соціально-економічних систем за умови істотного обмеження ресурсів [2, с. 136-137].

Ситуація, що склалася в економіці, обумовлює необхідність проводити курс на випуск наукоємної та конкурентоспроможної продукції, підвищення якості фінансової і грошово-кредитної політики, забезпечення позитивних структурних зрушень в національній економіці, створення сучасної інфраструктури.

Актуальним є розвиток тенденцій до зміни якості та структури економічного зростання, переорієнтація його джерел із зовнішнього експортного попиту на внутрішній, з сировинних галузей на переробні. При цьому першочергове значення має стійка динаміка цих процесів.

Порівняно з розвиненими країнами галузева структура української промисловості занадто обтяжена виробництвом первинних сировинних ресурсів і напівфабрикатів. У той час питома вага продукції машинобудування, що є основою інноваційного розвитку, нижче ніж у розвинутих країнах у 2-3 рази. Сировинна та напівфабрикатна спрямованість промислового виробництва зумовлює високу енергомісткість національного продукту. Витрати умовного палива на одну гривню ВВП за оцінкою фахівців в Україні у 5-6 разів вищі, ніж у країнах-учасниках Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР). Враховуючи, що власними енергоресурсами України забезпечена лише на 47 %, подальше збереження високої енергомісткості ВВП посилює залежність національної економіки і, передусім, промисловості від світової енергетичної кон'юнктури. В країні міцно утвердилася неефективна структура промисловості, якій притаманна значна частка енергомістких, сировино орієнтованих галузей, низька питома вага галузей, що виробляють наукомістку продукцію [5, с. 105].

За період 2004-2006 рр. знизилась кількість робочих місць в базових галузях економіки (табл. 1). Українська промисловість втратила 0,99 % робочих місць (у т.ч. машинобудування – 6,68 %), сільське господарство – 8,57 %.

Таблиця 1. Кількість, структура та динаміка зайнятого населення за видами економічної діяльності у 2004 – 2006 рр*.

(тис. осіб)

Показник	2004		2005		2006		Відхилення 2006 р. до 2004 р.			
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	+,-	%	п.с.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Всього	20295,7	100	20680,0	100	20730,4	100	434,7	2,14	0	
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	3974,6	19,58	3986,3	19,28	3633,8	17,53	-	340,8	-8,57	-2,05
Промисловість у т.ч. машинобудування	4077,1	20,09	4072,4	19,69	4036,9	19,47	-40,2	-0,99	-0,62	
	793,0	3,31	773,0	3,74	740,0	3,57	-53,0	6,68	0,34	
Будівництво	907,5	4,47	941,5	4,55	987,1	4,76	79,6	8,77	0,29	

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку. Діяльність готелів та ресторанів	3971,2	19,57	4175,2	20,19	4403,9	21,24	432,7	10,90	1,68
Діяльність транспорту та зв'язку	1374,9	6,77	1400,5	6,77	1428,3	6,89	53,4	3,88	0,12
Фінансова діяльність	216,1	1,06	247,9	1,20	286	1,38	69,9	32,35	0,31
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	919,9	4,53	966,6	4,67	1041,9	5,03	122	13,26	0,49
Державне управління	1050,2	5,17	1028,9	4,98	1033,7	4,99	-16,5	-1,57	-0,19
Освіта	1648,7	8,12	1668,2	8,07	1690,5	8,15	41,8	2,54	0,03
	1348,9	6,65	1356,6	6,56	1356,7	6,54	7,8	0,58	-0,10
Інші види економічної діяльності	806,6	3,97	835,9	4,04	831,6	4,01	25	3,10	0,04

*Розраховано за даними Державного комітету статистики України [6, 7]

При наочному, нерідко загрозливому зменшенні зайнятості в сфері матеріального виробництва зростає чисельність робочих місць в галузях сфери послуг: торгівля – 10,9 %, фінанси – 32,35 %, операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям – 13,62 %.

При, на перший погляд, прогресивній зміні структури галузей економіки – в сфері

послуг зосереджено майже 58,24 % всіх зайнятих, в умовах технічної відсталості матеріального виробництва (табл. 2) зростання обсягів випуску необхідної національної економіці продукції йде недостатньо швидко (табл. 3).

Таблиця 2. Динаміка рівня технічної оснащеності основних галузей переробної промисловості України у 2004-2006 рр.*

№ з/п	Показник	2004	2005	2006	Відхилення 2006р. до 2004р.	
					+,-	%
1	2	3	4	5	6	7
1	Середньорічна вартість основних засобів переробної промисловості, млн. грн. у т.ч.	85286,0	92499,5	104815,0	19529,0	22,9
1.1	виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	16672,5	19190,5	22430,0	5757,5	34,5
1.2	легка промисловість	2507,5	2577,0	2744,5	237,0	9,45
1.3	хімічна та нафтохімічна промисловість	12348,5	12990,0	14394,0	2045,5	16,5
1.4	машинобудування	20797,0	21618,5	22590,5	1793,5	8,6

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6	7
2	Середньорічна чисельність працюючих у переробній промисловості, тис. осіб, у т.ч.	2351	2370,00	2329,00	-22,00	-0,94
2.1	виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	452	465,00	465,00	13,00	2,8
2.2	легка промисловість	150	147,00	133,00	-17,00	-11,33
2.3	хімічна та нафтохімічна промисловість	178	182,00	184,00	6,00	3,37
2.4	машинобудування	793	773,00	740,00	-53,00	-6,68
3	Фондоозброєність переробної промисловості, млн. грн. на 1 тис. працюючих осіб (п.1/п.2)	36,28	39,03	45,00	8,72	24,04
3.1	у т.ч.					
	виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	35,85	41,27	48,24	12,39	34,56
3.2	легка промисловість	17,06	17,53	20,64	3,58	20,98
3.3	хімічна та нафтохімічна промисловість	69,37	71,37	78,23	8,86	12,77
3.4	машинобудування	26,23	27,97	30,53	4,30	16,39
4	Знос основних засобів переробної промисловості, %	59,6	59,6	60,0	0,4	x
4.1	у т.ч.					
	виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	56,0	49,8	48,3	-7,7	x
4.2	легка промисловість	48,9	47	45,9	-3	x
4.3	хімічна та нафтохімічна промисловість	64,2	63,2	69,6	5,4	x
4.4	машинобудування	58,5	62,0	63,2	4,7	x

* Розраховано за даними Державного комітету статистики України [6, 7]

Таблиця 3. Індеси обсягу продукції промисловості за видами діяльності*

(відсотків)

Показник	До попереднього року						Середній індекс
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	
Промисловість	114,2	107,0	115,8	112,5	103,1	106,2	109,7
Добувна промисловість	103,3	102,3	105,5	104,1	104,4	105,8	104,2
Переробна промисловість	117,2	108,9	118,2	114,6	103,0	106,3	111,2
у т.ч.							
виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	118,2	108,4	120,0	112,4	113,7	110,2	113,7
легка промисловість	113,8	100,4	104,0	113,6	100,3	98,1	104,8
хімічна та нафтохімічна промисловість	110,6	106,5	116,8	114,4	109,8	103,2	110,1
машинобудування	118,8	111,3	135,8	128,0	107,1	111,8	118,4

* Розраховано за даними Державного комітету статистики України [6, 7]

Для України першочерговим завданням є відродження ролі машинобудування, підвищення його наукоємності, насичення технологічних ліній виробами електронної промисловості, які забезпечують випуск технічно досконалої продукції, яка дозволить модернізувати інші галузі національної економіки.

Важливо враховувати, що в розвинутих країнах в сучасних умовах технічне переоснащення виробництва відбувається на базі власного машинобудування.

Слід відзначити, що прогресивна модернізація економіки має спиратися на високий рівень розвитку індустріального сектору. Однак зазначені вище негативні моменти в промисловій сфері України

свідчать про деградацію деяких складових матеріально-технічної бази суспільства. Промисловий розвиток не може бути замінений будь-якою іншою сферою людської діяльності, оскільки в межах індустріального сектору формуються нові напрямки науково-технічного прогресу, які ставлять розвиток продуктивних сил на більш високий ступінь, без якого неможливо представити суспільство високих технологій.

Провідні технології мають плановірно впроваджуватися на всіх етапах виробничого процесу, який забезпечує випуск наукоємної, конкурентоспроможної продукції. Ефективним може бути тільки їх комплексне застосування. Технічна підготовка, впровадження нових технологій передбачають велику організаційну діяльність на всіх стадіях виробничого процесу, управління яким має здійснюватися та фінансуватися з одного центру. Розробка нової конкурентоспроможної продукції вимагає оновлення або модернізації необхідних технологій синхронно на базі фундаментальних наукових відкриттів, творчого і відповідального відношення до справи.

В Україні створення конкурентоспроможної продукції машинобудування відбувається з невеликими труднощами. Діяльність приватного капіталу в цій галузі не мала визначних позитивних результатів, оскільки не вдалося поєднати воедино фінансові, технологічні і виробничі взаємозв'язки в процесі підготовки нової продукції. На нашу думку, без активного втручання держави в управління процесами підготовки і випуску особливо значущої наукоємної продукції неможливо подолати технологічне відставання на вирішальних напрямках модернізації економіки України. В практиці провідних країн світу на державному рівні та при активній бюджетній підтримці фінансуються розробка і впровадження 50% особливо значущих технологій по випуску наукоємної продукції, конкурентоспроможної на світовому ринку.

Не зважаючи на активне і зацікавлене обговорення в економічних виданнях питань науково-технічної, інноваційної і промислової політики, сьогодні урядовими структурами і науковими закладами не розроблені програми інноваційно-технологічної модернізації виробництва, не визначені особливо значущі цілі та методи її реалізації.

Подолання глибоких негативних процесів, які відбуваються в українській економіці, можливе, на наш погляд, шляхом формування корпоративних систем виробництва. Такого роду господарсько-фінансовим утворенням притаманна велика концентрація промислового капіталу і обсягу випуску продукції, які дозволяють успішно конкурувати. Такі корпорації мають достатньо активів і фінансових можливостей, щоб реалізовувати масштабні інноваційно-інвестиційні проекти, поводити науково-дослідні та досвідно-конструкторські роботи.

Сучасні корпоративні структури зазвичай інтегровані вертикально, при цьому внутрішня інтеграція закономірно доповнюється зовнішньою, завдяки чому корпорації знаходяться у взаємодії одна з одною. Вертикальна корпорація забезпечує повний цикл виробництва продукції.

Вертикально-інтегрована побудова господарської діяльності має в основі багатогалузеві корпорації, спеціалізовані на випуску кінцевої продукції, призначеної для виробничого або особистого споживання.

Перетворення України у високотехнологічну державу передбачає зміну економічного курсу країни. Для цього необхідно, щоб держава на якісно новій основі посилила свою економічну функцію за багатьма напрямками науково-технічного та інтелектуального розвитку, забезпечила ефективне управління власністю незалежно від її форми. Необхідні крупномасштабні заходи щодо створення надійної фінансово-кредитної системи, формуванню інвестиційної інфраструктури, забезпеченню модернізації економіки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. 1. Інтеграція України у світову економіку має певні загрози для її економічної та політичної незалежності в наслідок послабленого економічного потенціалу країни через тривалу економічну кризу.

2. Для того щоб Україна зайняла належне високе місце в ієрархії світових лідерів, необхідна модернізація її економіки, яка забезпечить постіндустріальний прорив.

3. Метою і результатом модернізації є побудова соціально ефективної (у широкому розумінні цього слова) економіки.

4. Основними тенденціями модернізації економіки України мають бути:

- перехід на інноваційну модель розвитку економіки;

- переорієнтація економічного зростання та зміна його джерел;

- відновлення промислового машинобудування як провідної галузі модернізації всієї економіки;

- розробка програм ефективної економічної політики держави;

- створення у визначальних галузях економіки вертикально-інтегрованих корпоративних структур;

- державна підтримка визначальних інноваційних проєктів.

5. Подальші дослідження модернізаційних процесів в Україні пов'язані з їх вивченням на рівні підприємства та окремих галузей економіки, розробкою механізму управління модернізацією на мезо- та мікро- рівнях.

Список використаної літератури:

1. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / За ред. д-ра екон. наук, проф. Л.І. Федулової. – К.: “Основа”, 2005. – 552 с.

2. *Расвнева О.В.* Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі – Х. : ВД “ІНЖЕК”, 2006. – 496 с.

3. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: В 3 т./ Т2: Інноваційно-технологічний розвиток економіки / За ред. акад. НАН України В.М. Геєця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. Квасюка. – К.: Фенікс, 2007. – 544 с.

4. Україна у вимірі економіки знань / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця. – К.: “Основа”, 2006. – 592 с.

5. *Федулова Л.І.* Технологічний розвиток економіки України. – К.: Ін-т економіки та прогнозування, 2006. – 627 с.

6. Статистичний щорічник України за 2006 рік / Держкомстат; За ред. О.Г. Осауленка; Відп. за вип. П.П. Забродський. – К.: Консультант, 2007. – 551 с.

7. Статистичний збірник “Промисловість України у 2001-2006 рр.” / Держкомстат; За ред. Л.М. Овденко; Відп. за вип. Л.М. Лісова. – К., 2007. – 302 с.

БУЖИМСЬКА Катерина Олександрівна – кандидат економічних наук, докторант кафедри економіки Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

- модернізація підприємств;

- інноваційний розвиток підприємств харчової промисловості;

- управління інноваційним потенціалом підприємства.